

Необхідність урахування принципів фіскальної соціології в соціальній політиці України

*Роботу виконано на кафедрі менеджменту,
податкової та бюджетної політики
ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті запропоновано використати новий принцип фінансування соціальних видатків у країні з недостатнім рівнем демократії в умовах економічної кризи, який пропонують назвати *анти-оптимум Парето*.

Ключові слова: оптимум Парето, анти-оптимум Парето, фінансова політика держави з транзитивною економікою, суспільний добробут, допомога на дітей, дефіцит Пенсійного фонду, податок на доходи фізичних осіб, Україна, Болгарія, Польща, Росія.

Карлин Н. И. Необходимость учета принципов фискальной социологии в социальной политике Украины. В статье предлагается использовать новый принцип финансирования социальных расходов в стране с недостаточным уровнем демократии в условиях экономического кризиса, который предлагается назвать анти-оптимум Парето.

Ключевые слова: оптимум Парето, анти-оптимум Парето, финансовая политика государства с транзитивной экономикой, общественное благосостояние, помощь на детей, дефицит Пенсионного фонда, налог на доходы физических лиц, Украина, Болгария, Польша, Россия.

Karlin M. I. The Need for Incorporation of the Principles of Fiscal Sociology in Social Policy in Ukraine. In the article it is suggested to use new principle of financing social charges in a country with the insufficient level of democracy in the conditions of economic crisis, which it is suggested to name anti-optimum of Pareto.

Key words: optimum of Pareto, anti-optimum of Pareto, financial policy of the state with a transitive economy, public welfare, help on children, deficit of pension fund, tax on the profits of physical persons, Ukraine, Bulgaria, Poland, Russia.

Постановка наукової проблеми та її значення. Світовий економічний розвиток виходить за межі ринкових засад організації виробництва. Усе більша частка суспільних благ уже не регулюється законами ринку. На першому плані в їхньому розподілі – потреба дотримання принципів фіскальної соціології, які тісно пов'язані з соціальною політикою. Зміст останніх ще не до кінця з'ясовано в світовій та українській економічній науці. Це ускладнює розуміння механізму реформування української економіки та змісту соціальної політики в сучасних умовах. Тому потрібні подальші дослідження принципів фіскальної соціології, насамперед принципу соціальної справедливості та оптимуму Парето.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Значний вклад у дослідження принципів фіскальної соціології внесли такі зарубіжні та українські вчені, як-от: В. Парето, Й. Шумпетер, Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, К. Ерроу, В. Андрущенко, В. Геєць, Ю. Іванов, А. Крисоватий, Е. Лібанова, О. Сидорович, С. Юрій та ін. Ними сформульовано окремі принципи фіскальної соціології, виявлено ряд проблем у їх дотриманні при здійсненні соціальної політики в Україні.

Мета і завдання дослідження. Разом з тим поки недостатньо з'ясовано є специфіка механізму дії принципів фіскальної соціології в пострадянській економіці. Вимагає подальших досліджень і проблема реалізації цих принципів в умовах глобалізації світової економіки. Потрібно також виявити особливості форм реалізації принципів фіскальної соціології (у тому числі оптимуму Парето) в умовах кризи 2008–2009 рр. і післякризового розвитку.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В українській економічній літературі виділяють такі принципи фіскальної соціології: релевантності, адекватності, логічної послідовності, узгодженості. Принцип релевантності означає, що соціально-економічного середовища повинна враховувати тільки типові зв'язки в суспільстві. Принцип адекватності полягає в тому, що соціальна модель, знання, мотиви, плани дій тощо, повинні

будуватися так, щоб вони адекватно сприймалися як економічним суспільством загалом, так і конкретними групами зокрема. Принцип логічної послідовності полягає в тому, що поняття, якими оперує практика протидії конфліктним податковим ситуаціям, мають утілюватися в життя поетапно та узгоджуватися між собою. Принцип узгодженості означає потребу погодження шляхів протидії конфліктним податковим ситуаціям [4, 292–293]. Важливо, цей перелік принципів доповнити новими, адекватними сьогоденню.

На жаль, за роки незалежності в Україні при проведенні соціальної політики не вдалося дотримати принципів фіскальної соціології, що призвело до таких негативних явищ, як-от: надмірна диференціація в доходах населення, значна тінізація економіки нашої країни, масова міграція працівників з України, суттєве погіршення якості послуг в освіті та охороні здоров'я тощо [1; 3].

Основною причиною, яка провокує конфлікт інтересів платників податків та фіскальних органів та не сприяє дотриманню вимог принципів фіскальної соціології, є те, що політична влада в Україні сьогодні (як і раніше) захищає наявний економічний порядок розподілу суспільного продукту, невідгідний більшості населення нашої країни. Крім того, розподілом засобів для життя займається в Україні невелика група людей, яка протистоїть усьому суспільству, що й породжує неминучість конфлікту в соціальній політиці. Для вирішення цих та інших проблем у соціальній політиці та економіці пропонуємо застосувати новий принцип фіскальної соціології, розроблений автором цієї статті, який доцільно назвати анти-оптимум – Парето [2, 53–55]. Його дотримання, на наш погляд, дозволить забезпечити реалізацію вимог законів соціальної економіки та політики в пострадянських країнах, серед них і в Україні, в сучасних умовах, які можна охарактеризувати як перманентний кризовий стан суспільства та економіки.

Етичний ідеал суспільного добробуту (або – *оптимум Парето*) полягає в тому, що умовою зростання суспільного добробуту є покращення добробуту одних людей без одночасного погіршення добробуту інших.

На жаль, в Україні, цей принцип постійно порушується, оскільки постійне підвищення мінімальної зарплати та мінімальної пенсії покращує фінансовий стан малозабезпечених громадян за рахунок зменшення доходів насамперед середнього класу. Високозаможні верстви населення в цьому випадку також не несуть фінансових витрат, оскільки абсолютна більшість із них не отримує зарплати, а лише дивіденди, які обкладають податком за ставкою 5 %.

Якщо спробувати використати підходи Парето для аналізу використання суспільних фінансів у незрілому демократичному суспільстві в умовах економічної кризи та виходу з неї, то отримаємо парадоксальний висновок, який можна, на нашу думку, сформулювати як принцип «*анти-оптимум Парето*». Суть його полягає в тому, що в період економічної кризи та виходу з неї обмеження державних видатків та збільшення податків повинно стосуватися всіх членів суспільства без винятку. Тільки тоді такі дії держави сприйматимуться всім суспільством. Якщо ж будуть винятки, наприклад, на користь бідних верств населення, то середній клас та заможні верстви суспільства шукатимуть та знаходитимуть способи уникнення додаткових податків на користь малозабезпечених верств суспільства (через значну корумпованість суспільства).

У країнах з незрілою демократією (якою на сьогодні є й Україна) заможні верстви населення через парламент, який вони контролюють, приймали і будуть приймати різні податкові та інші пільги на свою користь. Моральні принципи, як свідчить сучасний стан парламентаризму в Україні (на відміну від розвинутих країн), тут майже не спрацьовують. Разом із тим, зважаючи на окремі постулати фіскальної соціології, на наш погляд, можна розробити систему заходів з оптимізації фінансування соціальних видатків в Україні в сучасних умовах та відповідну систему оподаткування різних верств населення. Але ці заходи повинні стосуватися доходів усіх прошарків населення, як це було зроблено в ряді постсоціалістичних країн.

Використання анти-оптимуму Парето в нашій інтерпретації в Україні треба розпочати з оцінки величини втрат від кризи 2008–2009 рр. усіх основних груп населення: 1) малозабезпечених; 2) середнього класу; 3) багатих верств населення. Разом із тим важливо оптимізувати фінансування різноманітних пільг, які де-юре повинні належати малозабезпеченим верствам населення, а де-факто значною мірою отримуються більш забезпеченими верствами населення (за деякими оцінками, до 50 % усіх цих видатків).

Зрозуміло, що від застосування подібного підходу в соціальній політиці зазнають певних втрат середньозабезпечені верстви населення, але треба враховувати, що їх втрати від інфляції в 2008–2009 рр. були значно меншими, ніж у малозабезпечених верств населення.

Для більш рівномірного розподілу фінансових втрат від економічної кризи 2008–2009 рр. було б справедливим перейти від пропорційного принципу оподаткування доходів фізичних осіб до прогресивного, але з невеликою прогресією. За нашими оцінками, сьогодні в Україні можна було б використати три ставки: 13 %, 15 % і 19 % (залежно від доходів). Невелике зменшення оподаткування доходів малозабезпечених верств населення та незначне зростання податків на заможні верстви населення якоюсь мірою відновило б соціальну справедливість в оподаткуванні. Закріплене в Податковому кодексі зростання податку на доходи високозабезпечених фізичних осіб з 15 до 17 % поки що тільки частково вирішує проблему соціальної справедливості в Україні.

Суттєвим доповненням Податкового кодексу України могло б стати введення так званого податку на багатство, базою оподаткування якого повинні стати дорогі автомобілі, яхти, літаки, мотоцикли тощо, придбані найбагатшими верствами населення України. Подібне пропонують зробити в Росії, але за мінімальними ставками, щоб частково відновити принципи соціальної справедливості в країні.

Крім того, недоцільно обкладати податками доходи або зменшувати соціальні пільги для тих сімей, які отримують додаткові кошти від родичів – заробітчанин із-за меж України. Це, як правило, малозабезпечені сім'ї. Щодо цього в Україні давно треба провести податкову амністію доходів, із яких не сплачені податки. Ставка оподаткування таких доходів повинна бути мінімальною: від 0 до 5 %.

Важливо також увести податок на нерухомість за мінімально можливими ставками (але на загальну площу, а не на житлову, як це зроблено в Податковому кодексі України), поступово підвищуючи їх протягом тривалого періоду часу.

Крім того, потрібно збільшити податковий тиск на фізичних та юридичних осіб, які приховують свої прибутки в офшорах, а також на Кіпрі, який за українськими законами не є офшором, хоча ряд країн відносять його до офшорів, незважаючи на вступ його до Європейського Союзу в 2004 р. Це відновило б соціальну справедливість в оподаткуванні, як це вимагається законами соціальної політики, зменшило б соціальну напруженість в Україні.

Потрібно з'ясувати все (позитиви і негативи) і про допомогу при народженні дітей. Не секрет (про це говорять всі неупереджені дослідники демографічної ситуації в Україні), що допомога при народженні дітей породжує не тільки позитиви, а й негативи в демографічній ситуації в Україні в останні роки (зростання народжуваності в проблемних сім'ях, втрата мотивації до пошуку роботи в частини батьків, які мають трьох і більше дітей, алкоголізм у багатьох багатодітних сім'ях тощо).

Враховуючи ці факти, потрібно було б частину допомоги при народженні дитини не видавати сім'ї грошима, а покласти на депозити цих дітей, щоб у майбутньому дитина використала їх на навчання, на придбання житла, на лікування тощо (за прикладом використання материнського капіталу в Росії). Крім того, доцільно було б видавати допомогу на дітей у проблемних сім'ях не грошима, а натуральними виплатами і послугами під контролем керівників органів місцевого самоврядування.

Запровадження з 01.10.2011 р. пенсійної реформи в Україні, крім зменшення дефіциту Пенсійного фонду, спричинило й багато соціальних проблем. Одна з них – це значне зростання трудового стажу для отримання пенсії для жінок і чоловіків (на 10 років). Для вирішення вказаної проблеми було б доцільним перейти до поступового зростання трудового стажу по 6 місяців у рік (як це зроблено для підвищення віку виходу на пенсію для жінок).

Дуже суперечливим є пропозиція ряду народних депутатів щодо введення додаткового оподаткування бездітних громадян, які мають понад 30 років. З одного боку, це відповідає принципу анти-оптимуму Парето, а, з другого, – це суперечить принципам моралі та правам людини. Тому вказаний податок не повинен бути прийнятий Верховною Радою України.

Висновки. Перелік принципів фіскальної соціології потрібно доповнити такими, як-от: оптимум Парето, анти-оптимум Парето, принцип соціальної справедливості.

Перераховані та інші можливі заходи з оптимізації оподаткування та соціальних виплат в Україні в період економічної кризи та після неї повинні стосуватися всіх верств населення. Тільки тоді діятиме анти-оптимум Парето та принцип соціальної справедливості, що дозволить дотримуватися вимог законів та принципів соціальної політики та зменшити соціальне напруження в нашій країні.

Вказані нами заходи щодо дотримання соціальної справедливості повинні бути обговорені з усіма учасниками соціального партнерства, їх повинна прийняти більшість населення. Тільки в цьому випадку Верховна Рада України зможе затвердити відповідні зміни до законодавства щодо вдосконалення оподаткування та оптимізації видатків на соціальний захист різних груп населення.

Важливо оптимізацію податків та соціальних видатків в Україні здійснити максимально прозоро, із запевненням населення щодо відновлення частини раніше наявних соціальних пілг у після-кризовий період (у 2014–2015 рр.).

Список використаної літератури

1. Геєць В. М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В. М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 3–23.
2. Карлін М. І. Особливості фінансування соціальних видатків в умовах сучасної економічної кризи / М. І. Карлін // Фінансова система України : зб. наук. пр. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. – Вип. 11. – 486 с.
3. Лібанова Е. М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 24–37.
4. Податковий менеджмент : підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма, В. В. Карпова. – К. : Знання, 2008. – 525 с.

Статтю подано до редколегії
23.05.2012 р.